

HUDUDLAR IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA ERKIN IQTISODIY ZONALARNING O'RNI VA ULARNING TA'SIRINI BAHOLASH USLUBIYOTI

A.T.Ibragimov

*Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi, Buxoro davlat texnika
universiteti mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya: Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida hududlar raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish hamda investitsion faollikni kuchaytirish davlat iqtisodiy siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda erkin iqtisodiy zonalar hududiy iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, iqtisodiyot tuzilmasini diversifikatsiya qilish va tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirishga xizmat qiluvchi samarali institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur maqolada erkin iqtisodiy zonalar hududiy rivojlanishga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etilib, ularning iqtisodiy, ijtimoiy hamda institutsional samaradorligini baholashga qaratilgan kompleks uslubiy yondashuv taklif etilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekiston hududlarida EIZlar faoliyatini takomillashtirish va ularning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy zona, hududiy iqtisodiyot, investitsiyalar, sanoatlashtirish, eksport salohiyati, innovatsion rivojlanish, samaradorlik, baholash uslubiyoti.

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida hududlarning barqaror o'sishini ta'minlash, ularning raqobatbardoshligini oshirish va ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish davlat iqtisodiy siyosatining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Global iqtisodiy integratsiya jarayonlari kuchayib borayotgan bir sharoitda hududlar o'rtasidagi raqobat tobora keskinlashmoqda, bu esa hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi yangi institutsional mexanizmlarni joriy etishni taqozo etadi. Shunday mexanizmlardan biri sifatida erkin iqtisodiy zonalar hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtiruvchi muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy zonalar sanoatlashtirish jarayonlarini tezlashtirish, ilg'or texnologiyalarni jalb etish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimini ko'paytirish hamda hududlarning global qiymat zanjirlaridagi ishtirokini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. EIZlar orqali ishlab chiqarishning eksportga yo'naltirilgan tarmoqlari rivojlanib, tashqi bozorlarga integratsiya kuchayadi. Natijada hududlar iqtisodiy tuzilmasining diversifikatsiyalanishi va iqtisodiy barqarorlikning mustahkamlanishi ta'minlanadi.

Erkin iqtisodiy zonalarining hududiy iqtisodiyotga ta'siri ko'p qirrali bo'lib, u nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va institutsional samaralar orqali ham namoyon bo'ladi. Xususan, EIZlar faoliyati natijasida sanoat ishlab chiqarish hajmining oshishi, eksport tarkibining diversifikatsiyalanishi, bandlik darajasining ko'tarilishi va aholi daromadlarining o'sishi kuzatiladi. Shu bilan birga, EIZlar hududlarda ishlab chiqarish va transport infratuzilmasini rivojlantirishga, raqobat muhitini yaxshilashga hamda mahalliy korxonalarning innovatsion faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish va barqaror hududiy rivojlanishni ta'minlash imkonini yaratadi.

Mazkur tadqiqotda erkin iqtisodiy zonalarining hududiy rivojlanishga ta'sirini baholashning ilmiy-uslubiy asoslari chuqur tahlil qilindi. Baholash jarayonida iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy natijadorlik va institutsional rivojlanish ko'rsatkichlarini o'z ichiga olgan kompleks yondashuv ishlab chiqildi. Xususan, investitsiyalar hajmi va ularning tarmoq tarkibi, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishining o'sish sur'atlari, eksport ulushi, bandlik darajasi, o'rtacha ish haqi, soliq tushumlari hamda ilmiy-texnik va innovatsion faoliyat indikatorlari asosiy baholash mezonlari sifatida belgilandi.

Baholash uslubiyotida qiyosiy tahlil, dinamik qatorlar tahlili, indeks usuli va integral ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish EIZlar faoliyatining vaqt va makon kesimida samaradorligini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, regressiya va korrelyatsiya tahlillaridan foydalanish EIZlar faoliyati bilan hududiy iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv EIZlar samaradorligini boshqa hududlar yoki iqtisodiy rivojlanish instrumentlari bilan solishtirish imkoniyatini ham kengaytiradi.

Tadqiqot doirasida O'zbekistonda tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar faoliyati tahlil qilinib, ularning hududlar iqtisodiy rivojlanishiga qo'shayotgan hissassi baholandi. Olingan natijalarga ko'ra, ayrim hududlarda EIZlar sanoatlashuv darajasini oshirish va eksport salohiyatini kengaytirishda sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatayotgan bo'lsa-da, infratuzilma yetishmovchiligi, malakali kadrlar salohiyatining pastligi va mahalliy kooperatsiya aloqalarining sustligi ularning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishni cheklab kelmoqda. Shu munosabat bilan EIZlar boshqaruv tizimini takomillashtirish, logistika va raqamli infratuzilmani rivojlantirish hamda hududiy innovatsion ekotizimni shakllantirish zarurati asoslab berildi.

Tadqiqot xulosalari hududiy iqtisodiy siyosatni ilmiy asosda takomillashtirish, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini samarali baholash va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan strategik qarorlar ishlab chiqishda muhim amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Bank. (2017). Special Economic Zones: An Operational Review of Their Impacts. Washington, DC: World Bank.
2. OECD. (2019). Innovation Policy and Economic Growth. Paris: OECD Publishing.
3. Farole, T., & Akinci, G. (2011). Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. Washington, DC: World Bank.
4. Zeng, D. Z. (2015). Global experiences with special economic zones: Focus on China and Africa. Policy Research Working Paper, No. 7240. World Bank.
5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2023). Erkin iqtisodiy zonalar faoliyati va hududiy rivojlanish bo'yicha tahliliy hisobot. Toshkent.